

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Úřad vlády České republiky

HORIZONTALNÍ PRINCIP UDRŽITELNÉHO ROZVOJE: MAPOVÁNÍ KONCEPTU

INESAN, s.r.o.

WORKING PAPER

Obsah

1. Úvod	4
2. Udržitelný rozvoj a ochrana životního prostředí	5
2.1. Vymezení konceptu	5
2.1.1. Zelený růst / zelená ekonomika	6
2.1.2. Dimenze udržitelného rozvoje	6
2.1.3. Životní prostředí a rozvoj	8
2.1.4. Rozvoj kompatibilní s klimatem	9
2.1.5. Správa životního prostředí (environmental governance)	9
2.1.6. udržitelný rozvoj a inkluze	11
2.2. Udržitelný rozvoj v EU a ČR	12
2.2.1. Pojetí udržitelného rozvoje v kontextu v ČR	12
2.2.2. Udržitelný rozvoj v operačních programech 2014-2020	12
2.3. Evaluace udržitelného rozvoje	15
2.4. Způsoby měření udržitelného rozvoje	17
2.4.1. Hodnocení udržitelnosti měst	18
3. Metodika posuzování potenciaálního dopadu projektů na udržitelný rozvoj	20

Seznam zkratk

ESIF	Evropské strukturální a investiční fondy
EU	Evropská unie
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
IROP	Integrovaný regionální operační program
IUCN	International Union for Conservation of Nature
MDG	Millenium Development Goals / Rozvojové cíle tisíciletí
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj
MPO	Ministerstvo průmyslu a obchodu
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MŽP	Ministerstvo životního prostředí
NNO	Nestátní neziskové organizace
OEА	Organisation of American States
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OP	Operační program
OPPIK	OP Podnikání a inovace pro konkurenceschopnost
OPPR	OP Praha - Pól růstu ČR
OPZ	OP Zaměstnanost
OPŽP	OP Životní prostředí
OSN	Organizace spojených národů
SDG	Sustainable development goals / Cíle udržitelného rozvoje
SEA	Strategic Environmental Assessment
UNDP	United Nations Development Program
UNEG	United Nations Evaluation Group
WCED	World Commission on Environment and Development

1. Úvod

Tento working paper si klade za cíl zmapovat hodnocení udržitelného rozvoje jakožto horizontálního principu obecně a specificky v kontextu Evropských strukturálních a investičních fondů (ESIF). Výstup vznikl v rámci projektu Systém dlouhodobých priorit udržitelného rozvoje ve státní správě, reg. č.: CZ.03.4.74/0.0/0.0/15_019/0002185 (dále jen projekt), který je realizován od 1. 4. 2016 do 31. 3. 2018 Úřadem vlády.

Text je strukturován do dvou hlavních částí. První přináší přehled akademické a jiné odborné literatury, výchozích dokumentů a koncepčních materiálů, jež se vztahují k danému tématu, popisují, diskutují a kritizují různá pojetí konceptu udržitelného rozvoje a jeho projevů v praxi v kontextu globální agendy OSN pro udržitelný rozvoj. Cílem této části je zmapovat koncept, obsáhnout jeho význam a důkladně identifikovat jeho jednotlivé dimenze.

Druhá část se pak zabývá některými současnými přístupy k hodnocení horizontálního principu životního prostředí, resp. šířeji udržitelného rozvoje a navrhuje způsob, jak jej v rámci hodnocení uchopit (operacionalizovat).

2. Udržitelný rozvoj a ochrana životního prostředí

2.1. Vymezení konceptu

Globální dialog o potřebě politik na ochranu životního prostředí v oblasti plánování rozvojových činností začal nabývat na významu v 80. letech 20. století a vedl k vytvoření a propagování konceptu udržitelného rozvoje. Samotný koncept byl formálně představen v roce 1987 ve Zprávě Světové komise pro životní prostředí a rozvoj nazvané *Naše společná budoucnost*¹ (tzv. Zpráva komise Brutlandové). V následujících třech dekadách se pojetí udržitelného rozvoje značně rozšířilo a koncept dnes vedle ochrany životního prostředí tento koncept dnes zahrnuje také veřejné zdraví a prevenci, růst populace a migraci a snížení globální chudoby a řadu dalších témat (Cobbinah a kol., 2015).

Koncepty udržitelnosti a udržitelného rozvoje nabyly na národní a globální důležitosti v důsledku pozorovaných výzev a rizik, kterým lidstvo čelí v oblastech, jako je rozvoj venkova, zachování životního prostředí, energie, změna klimatu, blahobyt lidí, atd. Pozornost politických elit, stejně tak jako řada akčních plánů se tak v uplynulých letech zaměřily na tento koncept; udržitelný rozvoj byl adoptován coby strategie růstu v zastavěném prostředí (Olawumi a Chan, 2018). Udržitelnost může být definována jako proces a mechanismus k dosažení zamýšleného udržitelného rozvoje nebo jako proces zamýšlené změny a zlepšení (Dovers and Handmer, 1992, cit. v Olawumi a Chan, 2018). Přestože v praxi se oba termíny obvykle používají jako synonyma, někteří autoři upozorňují na významné rozdíly. Například Axelsson a kol. (2011) popsal udržitelnost jako politickou vizi společnosti s primárním cílem zabránit vyčerpání přírodních zdrojů, zatímco udržitelný rozvoj je spíše kolektivní společenský proces, který zahrnuje více zainteresovaných stran s rozdílnou úrovní zájmu a moci. Pro některé další výklady a definice může čtenář konzultovat Olawumiho a Chana (2018).

Udržitelný rozvoj je tak nyní považován za ideální přístup k rozvoji, nicméně spory o správné užívání tohoto konceptu, stejně jako jeho nekonzistentní aplikace dodnes brání praktickému provádění udržitelného rozvoje. Dle Cobbinaha a kol. (2015) chybí všeobecně přijímaný a jasně ukotvený význam udržitelného rozvoje, stejně tak jako shoda v tom, jak se tento přístup liší od jiných rozvojových přístupů. Franklin a Blyton (2011) uznávají, že se nadále jedná o sporný termín, nicméně upozorňují na vývoj v myšlení o udržitelném rozvoji, který se posunul čistě od pojetí životního prostředí v 80. letech k dnes běžně uznávaným třem pilířům udržitelného rozvoje – pilíř životního prostředí, společenský a ekonomický.

Tuto koncepci dále rozpracovávají Hopwood, Unerman a Fries (2010), kteří považují společnost, která je ekonomicky, environmentálně a společensky udržitelná, za předpoklad toho, aby jednotlivci a organizace mohli přežít a prospívat. V tomto smyslu je každá z dimenzí nezbytná, protože ekonomická udržitelnost poskytuje budoucí příjmy a zdroje, environmentální udržitelnost poskytuje stabilní ekosféru, včetně vody a potravy, která podporuje a chrání život, a společenská udržitelnost poskytuje dobře fungující společnosti, které chrání a zvyšují kvalitu života a poskytují záruky dodržování lidských práv. Autoři zdůrazňují velmi úzkou provázanost třech základních pilířů udržitelného rozvoje. Koncept udržitelného rozvoje uznává zásadní společenskou úlohu hospodářské činnosti a rozvoje, nicméně jeho cílem je rovněž zajistit, aby tento ekonomický vývoj byl prováděn takovým způsobem, který porovnává a vyvažuje pozitivní a negativní ekonomické a sociální dopady, a to především s ohledem na dlouhodobou udržitelnost ekonomických aktivit a rozvoje.

K významnému rozšíření diskuze o udržitelném rozvoji přispělo vyjednávání globální rozvojové agendy po r. 2015, nyní známé jako Agenda 2030. Přestože samotný dokument *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development* (OSN, 2015) žádnou konkrétní definici udržitelného rozvoje nenabízí, šíře obsažené agendy odráží rozsah konceptu udržitelného rozvoje. Cíle udržitelného rozvoje (SDGs), které tvoří klíčovou součást této agendy, konkrétně zahrnují vymýcení chudoby a hladu a zlepšení zdraví a výživy; snížení nerovnosti; budování mírových, spravedlivých a inkluzivních společností; ochranu lidských práv; podporu rovnosti žen a mužů a oslavy žen a dívek; a trvalou ochranu planety a jejích přírodních zdrojů (Hambrey, 2017).

Olawumi a Chan (2018) nicméně citují problémy s dodržováním některých prahových hodnot udržitelného rozvoje vzhledem k omezením vyplývajících ze sociálních otázek, technologického pokroku a schopnosti ekosystému přizpůsobit se lidské uhlíkové stopě. Autoři dále argumentují, že je nereálné mít pro každou zemi nebo region jeden vzorový postup dosahování udržitelného rozvoje. Každá země tak musí vyvinout svou vlastní

¹ Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

cestu k dosažení SDGs, včetně definování svých vlastních politik a norem v oblasti udržitelného rozvoje společně se specifickými, dosažitelnými a měřitelnými akcemi a výsledky na národní a regionální úrovni (Kenter a kol., 2016).

2.1.1. Zelený růst / zelená ekonomika

V souvislosti s udržitelným rozvojem je třeba uvést ještě jeden koncept a tím je *zelená ekonomika* neboli *zelený růst*. Přístup založený na zeleném růstu staví do samotného centra rozvoje blaho lidí, nicméně za současné podmínky, že přírodní zdroje budou i nadále poskytovat zdroje a ekologické služby na podporu udržitelného rozvoje (OECD, 2013). Zelený růst přitom rozšiřuje tradiční definice bohatství tím, že explicitně bere v potaz životní prostředí a hodnotu přírodních zdrojů a zahrnuje blaho lidí a kvalitu růstu a rozvoje (OECD, 2013). Zelený růst nenahrazuje udržitelný rozvoj, naopak jedná se o způsob dosažení udržitelného rozvoje. Oproti udržitelnému rozvoji je však koncept zeleného růstu úžeji vymezený a pomáhá vytvářet politickou agendu, která má potenciál dosahovat konkrétního, měřitelného pokroku na rozhraní ekonomiky a životního prostředí (tamtéž).

Politika, která sleduje zelený růst, může být formulována tak, aby došlo k maximálnímu naplnění širokého konceptu blahobytu lidí, za splnění podmínky, že kvalita životního prostředí bude udržena minimálně na stejné úrovni, případně se bude dále zvyšovat. Míra růstu příjmů (měřena konvenčními metodami) se přitom nesmí příliš odchylovat od předem stanovených cílů (kde tyto cíle mohou být vztaženy k běžným mírám růstu; Withagen a Smulders, 2012).

2.1.2. Dimenze udržitelného rozvoje

Jak již bylo uvedeno výše, současné pojetí udržitelného rozvoje rozlišuje tři základní dimenze – environmentální (životní prostředí), ekonomickou a společenskou. Níže jsou popsány způsoby, jakými světové organizace – konkrétně Organizace amerických států a Světová banka, které významně investují do rozvojových projektů, přistupují k tomuto dělení.

Organizace amerických států (OEA; 1978) již na konci 70. let stanovila v rámci svých projektů rozvoje infrastruktury zaměřených na úpravu vodních toků (koryt řek) specifické podoblasti pro každou ze tří základních kategorií udržitelného rozvoje.

Ekonomická dimenze

Přestože OEA akceptuje, že do této kategorie spadá řada aspektů, jako například měna, infrastruktura, zboží a služby, marketing, úspory, investice, industrializace a výstavba, zaměřuje se především na dvě specifické položky, kterým do té doby nebyl v hodnocení infrastrukturních projektů dán dostatečný prostor – spotřeba fosilních paliv a tvorba reziduálních odpadů.

- *Spotřeba fosilních paliv.* I v případech, kdy se infrastrukturní projekty zaměřují na výrobu energie z obnovitelných zdrojů (např. hydroelektrárny), dochází často ke zvýšené spotřebě fosilních paliv, např. výstavbou infrastruktury, ale také souvisejícími rozvojovými projekty (např. zemědělství, průmysl). Dopad na spotřebu fosilních paliv tak musí být zhodnocen z tohoto širšího pohledu.
- *Tvorba reziduálních odpadů (polutantů).* Řada infrastrukturních projektů generuje odpady, které nabývají různorodých forem a většinou způsobují kontaminaci vody, půdy a ovzduší.

Společenská dimenze

OEA považuje tuto dimenzi za lidskou komponentu prostředí a zahrnuje do ní demografické charakteristiky, prostorovou distribuci obyvatel, kulturu, migraci, fyzické a psychologické zdraví, zaměstnání, produktivitu, vzdělání a výživu.

- *Lidské zdraví.* Předmětem evaluace by mělo být jak obecné zdraví populace v okolí projektu, tak specifické nemoci a zdravotní problémy. Evaluátor by měl mj. zhodnotit, zda obyvatelé

v blízkosti intervence nejsou vystaveni zdravotním hazardům nebo nezdravým podmínkám a jejich náchylnost k určitým chorobám.

- **Populační migrace.** Rozvojové projekty mohou ovlivnit populační migraci, např. tak že přeruší tradiční migrační zvyky domorodých obyvatel, nebo že zlepší životní podmínky a zvýší ekonomické příležitosti, čímž sníží emigraci z oblasti, v níž byl rozvojový projekt implementován nebo ze stejných důvodů zvýší imigraci do této oblasti. Dopady takových změn mohou být jak pozitivní, tak negativní, krátkodobé se přitom mohou výrazně lišit od těch dlouhodobých, je proto třeba hodnotit všechny tyto dopady.
- **Zelená prostranství** zastávají funkci v lidském zdraví, ale i veřejné bezpečnosti, poskytují dopravní koridory, příležitosti pro rekreační činnosti atp.
- **Kvalita ovzduší** zahrnuje jak chemické, tak fyzikální a biologické aspekty ovzduší.
- **Kultura.** Aspekty kultury, které jsou v tomto případě obzvláště relevantní, zahrnují náboženství a etické normy, rodinné struktury, zvyky a morálku, tabu a preference. Také obsahují každodenní aktivity, které se osvědčily po tisíciletí evoluce. Dle OEA se lze od kultur, které žijí v harmonii se svým prostředím, poučit a jejich praktiky mohou být využity pro účely udržitelného rozvoje.

Dimenze přírodních zdrojů

Kromě obnovitelných a neobnovitelných zdrojů, jako je půda, voda, vzduch, lesy, ryby, divoká zvěř, minerály atd. bere tato kategorie v potaz také komponenty a procesy, které se v rámci ekosystémů vzájemně ovlivňují. Z toho důvodu by se evaluace měly zaměřovat na celé ekosystémy, stejně tak jako na jejich jednotlivé komponenty a vzájemné procesy, které v ekosystémech probíhají. K příslušným evaluacím lze využít mapování důležitých zón života (*life zones*) nebo využít konceptuálních modelů. Mezi hlavní kategorie patří:

- suchozemské a vodní ekosystémy
- flóra
- fauna
- edafičtí živočichové
- geologie/topografie
 - Tato oblast by se měla zaměřovat na geologicky důležité oblasti nejen z hlediska úložiště minerálů, ale také z hlediska rekreačního využití a prevence potencionálních přírodních rizik (např. sesuv půdy).
- kvalita vody
 - Posuzuje se dle chemických, fyzikálních a biologických aspektů jak sladké, tak poloslané a slané vody. Projekt může mít na vodu podstatně větší dopad sahající za bezprostřední okolí projektu. Vymezení oblasti pro evaluaci je proto třeba pečlivě zvážit tak, aby bylo možné měřit kumulativní efekty všech navržených nebo prováděných projektů.

Světová banka ve všech svých projektech a programech rozlišuje ekologickou udržitelnost (*environmental sustainability*) a společenskou udržitelnost (*social sustainability*). Příjemci podpory od této instituce se zavazují, že před prováděním projektů budou oba koncepty analyzovat, aby odhadly dopady, které navrhovaný projekt bude mít na obě oblasti, a případně navrhnou patřičná opatření na jejich zmírnění (např., snížení společenských nerovností, omezení negativního dopadu na životní prostředí atp.). Obě oblasti by pak v průběhu provádění projektu měly být dále monitorovány (Punkari a kol., 2007).

Environmentální udržitelnost se obvykle zajišťuje ex-ante realizaci zavedených hodnocení a analýz, jako jsou EA, EIA, SEA atp. Účelem těchto analýz je zajistit, že cíl, metody provádění, vedlejší účinky a konečné výsledky projektu budou splňovat přijatelné standardy v oblasti životního prostředí (Punkari a kol., 2007). Mezi hlavní otázky životního prostředí, které banka monitoruje, patří degradace zdrojů (půda, voda, lesy, druhy fauny

atd.), znečištění (vody, půdy, vzduchu atd.), ztráta biotopů a druhové rozmanitosti, zvýšená přírodní rizika, včetně přispívání ke skleníkovému efektu, který následně způsobuje klimatické změny a s nimi záplavy, hurikány, extrémní sucha, tání ledovců atp., stejně tak jako dopad na kvalitu potravin a zdraví spotřebitelů.

Dále se sleduje soulad připravovaného projektu s národními politikami a strategiemi udržitelnosti, hodnotí se, které konkrétní aktivity projektu mohou mít dopady na životní prostředí, a to jak pozitivní, tak negativní, a které habitáty, ekosystémy, krajiny, druhy fauny a flory a skupiny lidí budou nejspíše zasaženy. Posuzují se techniky, materiály a zdroje plánované pro použití v projektu, pravděpodobnost a závažnost rizik, která mohou způsobit náhlou ekologickou katastrofu z důvodu nehod, požárů, přírodních nebezpečí a kumulativních efektů projektu. Důležitou součástí je rovněž zhodnocení kvality a kvantity mitigačních opatření, efektivnost kontroly a monitorování ekologických rizik a zhodnocení dostupných kapacit pro řízení potencionálních a reálných ekologických rizik, tj. především existence legislativy, předpisů, oprávnění, sankcí a autorit, které jejich naplňování kontrolují nebo vynucují.

Společenská udržitelnost představuje spravedlivé ekonomické příležitosti a široce sdílené užítky (Punkari a kol., 2007). Tato dimenze nabývá na zvláštní důležitosti v projektech, které podporují rurální rozvoj, jejichž primární cílovou skupinou jsou tzv. rurální chudí (*rural poor*). Tímto termínem jsou označeni zemědělci, kteří nevlastní půdu, jedinci a domácnosti s velmi malým majetkem, drobní zemědělci, pastevci, venkovské ženy (a především domácnosti vedené ženami), etnické menšiny a domorodí obyvatelé. Tato skupina však není homogenní, naopak nachází se v ní celá škála kultur, zvyků, tradičních znalostí, sítí formálních a neformálních institucí a sociálních vztahů, které se řídí specifickými normami, standardy a pravidly. Tuto diverzitu je třeba vzít v potaz a zohlednit při jakýchkoli snahách o zlepšení životních podmínek této populace.

Dle Punkariho a kol. (2007) implikuje společenská udržitelnost projektů nebo programů dva stěžejní a sobě si odporující výsledky:

1. Vytváření dlouhodobých, pozitivních výsledků pro co nejvíce vrstev obyvatel s ohledem na dostupné zdroje.
2. Uznání toho, že některé skupiny mohou být znevýhodněny, anebo jejich situace zhoršena plánovanými intervencemi, a převzetí zodpovědnosti za snížení nebo zmírněných těchto sociálních rizik.

V naplňování společenské udržitelnosti počítá Světová banka se třemi základními operačními principy, které jsou založené na 1) inkluzivních institucích, které propagují rovný přístup k příležitostem a umožňují všem přispět k společenskému a ekonomickému pokroku a ve stejné míře sdílet jeho přínosy, 2) soudržných společnostech, které umožňují, aby muži a ženy pracovali dohromady za účelem řešení společných potřeb, překonávání překážek a zohledňování různých potřeb a 3) zodpovědných institucích, které jsou transparentní a efektivně, účinně a spravedlivě reagují na zájmy veřejnosti. Jak z těchto principů vyplývá, jednou ze stěžejních součástí procesu zajišťování společenské udržitelnosti je inkluze a účast všech zainteresovaných, bez rozdílů pohlaví a etnicity.

2.1.3. Životní prostředí a rozvoj

Na světové úrovni panuje obecná shoda, že sladění rozvoje s životním prostředím a udržitelným hospodařením se zdroji bude dominovat globální rozvojovou agendu post-2015 (OECD, n.d.). Tento trend byl zakotven již do *Cílů udržitelného rozvoje* (SDG), kde udržitelnost – jak již samotný globální název naznačuje – zcela jistě dominuje. Například cíl č. 2 propaguje udržitelné zemědělství, cíl č. 6 se zaměřuje na udržitelné hospodaření s vodou, udržitelná energie je předmětem cíle č. 7, podstatou cíle č. 8 je udržitelný ekonomický růst, cíl č. 9 cílí na udržitelnou industrializaci, cíl č. 11 hodlá dosáhnout udržitelných, odolných a bezpečných lidských osídlení, zatímco cíl č. 12 má zajistit udržitelnou spotřebu a výrobu, cíl č. 13 se soustředí výhradně na boj proti klimatické změně, zatímco cíl č. 14 urguje udržitelné využívání oceánů, moří a mořských zdrojů a cíl č. 15 propaguje udržitelné hospodaření s lesy a udržitelné využívání suchozemských ekosystémů. Nakonec cíl č. 16 má za úkol podpořit mírové a inkluzivní společnosti pro udržitelný rozvoj. Přestože explicitně nenesou udržitelnost ve svém názvu, i ostatní cíle byly formulovány za účelem posílení udržitelného rozvoje. Příkladem jsou cíle č. 14 a 15, život pod vodou a život na zemi, a cíle, které se týkají oblastí, bez nichž by dosažení udržitelnosti nebylo možné, jako například cíl č. 1 zaměřený na eliminaci chudoby a cíl č. 5, rovnost žen a mužů (Sustainable Development Knowledge Platform, n.d.). Obecně je tak současná rozvojová agenda založena na

předpokladu, že udržitelný rozvoj musí podpořit ekonomický růst a zároveň zajistit, že přírodní zdroje i nadále poskytují ty zdroje a služby v oblasti životního prostředí, na kterých je závislé blaho lidstva (OECD, n.d.).

Tento přístup má však i své hlasité kritiky. Například dle Holdena, Linnerudové a Banistera (2016) jsou SDGs založeny na zcela nesprávných předpokladech, jelikož udržitelný rozvoj nemůže mít za jeden ze svých cílů ekonomický růst. Autoři se hlásí k dřívějším publikacím o udržitelném rozvoji (např. *Our Common Future*, *World Commission on Environment and Development*, WCED, 1987), zdůrazňují environmentální limity planety a prosazují přístup k udržitelnému rozvoji, jehož imperativem je uspokojení potřeb, dosažení rovnosti a respektování limitů životního prostředí, který nutně ukládá omezení na lidské aktivity, včetně snahy maximalizovat ekonomickou hodnotu. Na podporu svého tvrzení autoři argumentují, že přestože ekonomický růst může přispět k udržitelnějšímu rozvoji tím, že zlepší společenský blahobyt, uspokojí lidské potřeby a pomůže eliminovat chudobu, může také docela snadno přispět k snížení sociální spravedlnosti tím, že přispěje k nerovnosti příjmů a bohatství. Dále je možné, že ekonomický růst přinese technologická řešení potřebná ke zmírnění skleníkových plynů a přizpůsobení se změně klimatu, nicméně na druhé straně může také přispět k méně udržitelnému rozvoji tím, že zvýší emise skleníkových plynů a bude založen na nadměrném využívání živočišných druhů a přírodních zdrojů pro lidské využití. Raději než na balancování tradičně uznávaných tří pilířů udržitelného rozvoje by se tak dle Holdena a kol. (2016) měla tvorba veřejných politik řídit výše zmíněnými imperativy uspokojení potřeb, dosažení rovnosti a respektování limitů životního prostředí.

2.1.4. Rozvoj kompatibilní s klimatem

V souvislosti s klimatickými otázkami a rozvojem vznikl přístup zaměřený na **rozvoj kompatibilní s klimatem** (*climate compatible development*). Tento přístup prosazuje rozvoj, který minimalizuje škody způsobené klimatickými dopady při současné maximalizaci široké škály příležitostí lidského rozvoje; společně pak tyto strategie představují nízkoemisní a více odolnou budoucnost (Mitchell a Maxwell, 2010). Rozvoj kompatibilní s klimatem jde nad rámec tradičního rozdělení na adaptaci, mitigaci a rozvojové strategie a zdůrazňuje především klimatické strategie, které se opírají o rozvojové cíle a rozvojové strategie, které integrují hrozby a příležitosti měnícího se klimatu. Výsledkem tak dle autorů je nová tvorba procesů rozvoje, která ochraňuje rozvojové iniciativy před klimatickými dopady, tj. klimaticky odolný rozvoj (*climate resilient development*), a snižuje nebo udržuje na nízké úrovni emise, aniž by zároveň ohrozila rozvojové cíle, tj. jedná se o nízkoemisní rozvoj (*low emissions development*).

Popsaný přístup tak požaduje po tvůrcích politik, aby hledali strategie trojitě výhry (*triple-win*), které současně vyústí v nízké emise, vytvoří odolnost a podpoří rozvoj (Mitchell a Maxwell, 2010). Autoři zastávající tento přístup (např. Ellis a kol., 2013) zdůrazňují, že klimatické změny sebou přináší nejen hrozby, ale celou řadu nových příležitostí, mezi nimi například tvorbu nových zelených průmyslových odvětví a pracovních míst. Tvůrci politik, kteří rozpoznávají tento potenciál, prosazují reformy, které reagují na klimatické změny a vytváří další přidanou hodnotu. Jde například o politiky na podporu technologií vyrábějících energii z obnovitelných zdrojů, které zároveň zvyšují pokrytí energetickou sítí dosud nepokrytých rurálních oblastí a poskytují nové pracovní příležitosti v malých, lokálních energetických provozovnách.

Rozvoj nových technologií může představovat i významné ekonomické příležitosti na národní úrovni. Ellis a kol. (2013) uvádí příklad z Číny, kde rozvoj technologií na solární fotovoltaické články umožnil zemi dostat se na špičku světového trhu ve výrobě těchto technologií. Je-li do dialogu o otázkách životního prostředí, snižování emisí a odolného rozvoje zapojen soukromý sektor, technologie související s klimatem a zelený růst mohou představovat strategie pro celkový ekonomický růst země.

Koncept je tak vysoce relevantní nejen pro země, které jsou nejvíce zasažené klimatickými změnami, ale i pro ty, které důsledky těchto změn zatím ještě tolik významně nezaznamenávají. Na rozdíl od první skupiny se totiž tyto země nemusí zabývat okamžitými mitigačními a adaptačními opatřeními a místo toho se mohou zaměřit na podporu inovací, výzkumu a vývoje. Přestože zelené technologie a inovace v oblasti využívání přírodních zdrojů budou na přednosti dne, integrovaný udržitelný rozvoj by měl ponechat prostor také na sociální inovace a „chytrá“ řešení přicházející ze společenského sektoru (např. sociální podnikání).

2.1.5. Správa životního prostředí (*environmental governance*)

Udržitelnost životního prostředí je závislá na řádné správě přírodních oblastí a přírodních zdrojů. Správa životního prostředí je prostředkem, jímž společnost určuje a plní cíle a priority související s hospodařením s

přírodními zdroji. Zahrnuje jak formální, tak neformální pravidla, která řídí lidské chování v rozhodovacích procesech, a také samotná rozhodnutí v otázkách životního prostředí. Příslušné právní rámce na globální, regionální, národní i místní úrovni jsou předpokladem pro řádnou veřejnou správu v oblasti životního prostředí (IUCN, 2014).

Ekologické procesy stále častěji překračují společensko-ekonomické hranice a zachování ekosystémů již tak nemůže být dosaženo pomocí tradičních politických přístupů shora dolů (Bodin a kol., 2016). Environmentální vědci a političtí zástupci nyní stále více vnímají potřebu spolupracovat se zainteresovanými stranami z různých segmentů společnosti. Nejen že vědecké poznatky musí být více relevantní pro společnost, je také nutné přicházet s novými metodami a přístupy sběru dat a generování poznatků o životním prostředí (Frantzeskaki a Kabisch, 2016). Zapojení občanů do politického dialogu, příp. jako občanů-vědců (*citizen scientists*) je tak nezbytné pro dosažení udržitelného rozvoje.

Koncept *správy* životního prostředí se tak v tomto pojetí liší od tradičních politik soustředěných kolem moci státu tím, že přijímá řadu nestátních subjektů jako nových vlivných činitelů v procesech rozhodování. Oblast politik životního prostředí na mezinárodní úrovni poskytuje nesčetné ilustrace této evoluce směrem k systému správy, na níž se podílejí různorodí aktéři. Mezi běžné aktéry v oblasti politik životního prostředí patří aktivistické skupiny, obchodní sdružení a výzkumné ústavy, které poskytují výzkumné poznatky a poradenství v oblasti politik, monitorují závazky států, informují vlády a veřejnost o činnostech jejich vlastních diplomatů v rámci mezinárodních vyjednávání atd. (Biermann, 2004). Obdobným způsobem lze sledovat rozšíření tradičních aktérů, kteří se podílejí na správě životního prostředí na lokálních úrovních. V porovnání s mezinárodní úrovní však bývají tyto aktéři méně formálně organizovaní a/nebo mají omezený přístup ke zdrojům a v důsledku tak výrazně omezenější účast na rozhodování a tvorbě politik.

Biermann (2004) dále upozorňuje na rostoucí míru institucionalizace světové politiky, která se zákonitě promítá a probíhá v paralele s tvorbou politik na národních a místních úrovních. Je to dáno především tím, že globální standardy je třeba implementovat a zavést do praxe na místní úrovni, přičemž stanovení norem na globální úrovni je závislé na nastavení rámce pro globální rozhodování na národní úrovni. Tyto procesy a vzájemné závislosti vyústí v koexistenci procesů tvorby politik na místní, národní, regionální a globální úrovni ve stále více oblastech lidských aktivit, což má za následek jak potenciální konflikty, tak synergie mezi různými úrovněmi regulačních činností.

V praxi řádná správa životního prostředí vyžaduje uplatňování zásady transparentnosti, účasti a odpovědnosti při plánování v oblasti životního prostředí a rozhodování. Základní předpoklady řádné správy životního prostředí zahrnují (Světová banka, 2009):

- **Přístup k informacím** – každý člověk má právo na přístup k úplným, přesným a aktualizovaným informacím o životním prostředí.
- **Přístup k účasti na rozhodování** – tento předpoklad zahrnuje možnost účastnit se rozhodovacích procesů v oblasti tvorby politik a programů, legislativního procesu a otázek o konkrétních věcných záležitostech spojených se životním prostředím.
- **Přístup ke spravedlnosti** – existence mechanismu, kterým se veřejnost může dožadovat uplatnění práva v oblasti životního prostředí v případě, že došlo k porušení jejich práv na přístup k informacím, účasti na rozhodování a/nebo na požitky ze zdravého životního prostředí.

V mezinárodní praxi se v posledních období prosazuje decentralizace coby nástroj pro zefektivnění správy životního prostředí. Zastánci tohoto přístupu argumentují, že lidé, kteří žijí v bezprostřední blízkosti a závisí na svém životním prostředí, budou v lepší pozici a více motivováni k ochraně tohoto prostředí. Argument vychází z předpokladu, že regionální autonomie rozptyluje pravomoci a odpovědnost za řízení životního prostředí k velkému počtu vládních subjektů v regionech, což nabízí možnost řešit místní problémy více odpovědným způsobem (Světová banka, 2009). Nicméně, právě „rozmělnění“ zodpovědnosti sebou také přináší významná rizika. Praxe ukazuje, že výrazné zhoršení jak správy a ochrany životního prostředí, tak samotné kvality tohoto prostředí, není neobvyklým fenoménem v oblastech, kde došlo k rozsáhlým reformám vlády a významné decentralizaci zodpovědností a pravomocí na lokální úroveň, a to především v rozvojových zemích.

Jako příklad uvádí Světová banka (2009) decentralizaci pravomocí v Indonésii, kde místní vlády v současnosti zodpovídají za nesnadné nastolení rovnováhy mezi využíváním přírodních zdrojů a jejich ochranou. Ochrana životního prostředí je tak závislá na místních institucionálních kapacitách a ochotě dodržovat národní normy a předpisy. V současnosti jsou výsledky decentralizovaného uspořádání napříč Indonésií značně smíšené. Zatímco existují regiony, které se vydaly cestou rafinovaných strategií ochrany životních prostředí, je řada takových, které se rozhodly pro těžbu přírodních zdrojů s cílem krátkodobého ekonomického obohacení. Pokračující nízké institucionální kapacity, slabá politická vůle a nízká schopnost vymáhání dodržování zákonů přispívají k ekonomickým ztrátám, zvýšenému výskytu přírodních katastrof a zpomalování zlepšení životních podmínek místních obyvatel, včetně zavádění sanitace a preventivních zdravotnických služeb. V důsledku tak jakýkoli zdánlivý ekonomický růst v těchto regionech se brzy může ukázat jako neudržitelný v dlouhodobém horizontu.

Ze studií Světové banky (2009) vyplývá, že řízení ochrany životního prostředí na místní úrovni bývá efektivní v první řadě tam, kde ústřední vláda vytvořila dostatečné pobídky pro místní orgány, aby se řídily národními politikami v této oblasti, s tím, že významný vliv má i načasování těchto pobídek. Problematickými a limitujícími faktory jsou naopak slabé instituce a právní rámec pro vymáhání dodržování zákonů, překrývající se licence a pravomoci, konflikty mezi různými sektory, špatně udržované katastrální záznamy a obvykle velmi nízká priorita životního prostředí v porovnání s dalšími hospodářskými a politickými zájmy. V případě decentralizované správy mají významný dopad na výsledky v oblasti životního prostředí také vztahy mezi centrální, provinční a místní vládou, nejasně vymezené pravomoci a příslušnosti; omezené finanční prostředky pro správu životního prostředí na místní úrovni; a slabé zastoupení veřejných požadavků nebo aspirací na kvalitu a služby v oblasti životního prostředí.

Vedle jednoznačného vymezení rolí centrální a místní vlády tak Světová banka doporučuje za účelem zlepšení správy životního prostředí a využití přírodních zdrojů také rozšířit přístup veřejnosti k informacím o životním prostředí, přístup k účasti v rozhodovacích procesech a ke spravedlnosti, což v praxi může znamenat posílení role médií, nevládních neziskových organizací, náboženských institucí a legislativních orgánů za účelem komunikování vůči široké veřejnosti a zvyšování jejího povědomí, ale také s cílem porozumět potřebám, požadavkům a aspiracím veřejnosti.

Strategický rámec udržitelného rozvoje *Česká republika 2030* rozpracovává tento koncept dále pod hlavičkou *dobrého vládnutí*. Dle tohoto přístupu se nejedná pouze o jednosměrný proces, kdy veřejní činitelé zajišťují dostatečnou informovanost občanů a sbírají jejich zpětnou vazbu k navržené legislativě, vyhláškám atp. Občané zde představují aktivní a zodpovědné činitele v oblasti ochrany životního prostředí. ČR 2030 konkrétně uvádí (s. 99):

„Stát může ovlivnit mnohé. Naplnit vizi dobrého vládnutí v demokratické republice ale není jenom věcí státu, nýbrž všech občanů a občanek této republiky. Stát vytváří možnosti a pobídky, které mohou být bezvýsledné, nebude-li o jejich využití aktivní zájem. Česká republika 2030 ukazuje, že společnými silami lze dobrého vládnutí dosáhnout.“

2.1.6. Udržitelný rozvoj a inkluze

Stiglitz (2016) spojuje udržitelný růst s otázkou narůstajících nerovností v rámci společností. Přestože se nejedná o nové téma, nerovnosti se dle něj prohloubily během a v důsledku ekonomické krize v r. 2008, což má mj. i důležitý makroekonomický dopad, jelikož jedinci příslušející k nejbohatší sekci populace spotřebovávají menší část svých příjmů než ti ve střední a nižší společenské třídě. Stiglitz je nicméně toho názoru, že existuje několik vzájemně propojených reforem, které lze snadno aplikovat na zmírnění těchto problémů a obnovení udržitelného a inkluzivního růstu. Jednou z těchto politik je zavedení uhlíkové daně, která by nejen pomohla dosáhnout dohodnutého globálního cíle omezení klimatických změn, ale vedla by k zvýšení investic na odolnost ekonomik vůči globálnímu oteplování. Získaný profit by navíc bylo možné investovat do řešení dalších palčivých společenských a ekonomických problémů.

Stiglitz dále pozoruje, že ve většině zemí lze nalézt důkazy o určité formě ekonomické diskriminace – ať už na základě pohlaví, rasy nebo etnicity. Tato diskriminace přispívá k nerovnostem a následně k celkově nižší ekonomické efektivitě. Za účelem odstranění těchto dlouhodobých forem diskriminace bude dle autora zapotřebí více než jen protidiskriminační zákony; jako příklady efektivnějších opatření uvádí přijímání pozitivních opatření (tzv. *affirmative action*) za účelem vytvoření inkluzivnější a silnější ekonomiky. Jak již bylo zmíněno výše, někteří autoři (např. Holden a kol., 2016) vyzdvihují sociální rovnost na jeden z hlavních imperativů (pilířů) udržitelného rozvoje.

2.2. Udržitelný rozvoj v EU a ČR

Udržitelný rozvoj představuje obecný politický cíl v rámci Evropské Unie (EU) a jako takový byl silně zakotven i do současné strategie rozvoje EU *Evropa 2020* (Evropská komise, 2010). Od 90. let 20. století představuje jedno z předních témat EU, které se poprvé stalo formálním požadavkem v programovém období 2000-2006 (Gore a Wells, 2009). Jako horizontální téma je třeba udržitelný rozvoj zohledňovat napříč programovými iniciativami v celém evropském společenství. Pro programové období 2014-2020 byly stanoveny celkem tři **horizontální priority**; udržitelný rozvoj, rovnost žen a mužů a rovnost příležitostí a nediskriminace. Horizontální priority jsou klíčové pro rozvoj společnosti a jdou napříč všemi oblastmi a operačními programy. Měly by být respektovány také všemi žadateli o veřejné prostředky. V důsledku jsou tak z veřejného financování vyloučeny projekty s negativním dopadem na životní prostředí nebo zhoršující postavení znevýhodněných skupin obyvatel (MMR, n.d.).

2.2.1. Pojetí udržitelného rozvoje v kontextu v ČR

Základní parametry přístupu České republiky k udržitelnému rozvoji jsou nastíněné ve Strategickém rámci *Česká republika 2030* (ČR 2030; Úřad vlády, 2016). Rozvoj je v této strategii koncipován jako propojení dvou základních přístupů – kvalita života a udržitelnost. Perspektiva **kvality života** vychází z poznání, že pokrok ve společnosti nelze hodnotit pouze ekonomickými ukazateli. Kromě makroekonomického hlediska se musí soustředit také na jednotlivce, rodiny a společenství v různých stránkách jejich životů. Dokument dále cituje doporučení Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) sledovat rozličné parametry kvality života jako např. zdravotní stav, rovnováhu mezi prací a soukromým životem, vzdělávání a dovednosti, mezilidské vztahy, občanskou angažovanost, kvalitu životního prostředí, osobní bezpečí a subjektivně vnímanou životní pohodu.

Princip **udržitelnosti** ve Strategickém rámci *ČR 2030* vychází z konceptu člověka jako součásti přírody a limitů planety a krajiny. Vychází z faktu, že většina přírodních zdrojů je konečná a jejich nadměrné čerpání může mít v důsledku pro společnost významný negativní dopad. Hlásí se také k definici udržitelného rozvoje uvedené v Zákonu o životním prostředí z roku 1992, dle něž se jedná o takový rozvoj, „který naplňuje potřeby přítomných generací, aniž by ohrozil schopnost naplňovat je i generacím budoucím.“ Strategický rámec staví do středu zájmu člověka a jeho potřeby, podporuje tak maximální možný ekonomický a společenský rozvoj, který ovšem nepovede k dalšímu zhoršování současných palčivých společenských výzev, jimiž jsou změny klimatu, demografické změny, ztráta úrodné půdy či narůstající nerovnosti.

2.2.2. Udržitelný rozvoj v operačních programech 2014-2020

Udržitelný rozvoj tvoří jeden ze tří horizontálních principů adoptovaných Evropskou unií pro programové období 2014-2020. Jako takový je proto zahrnut do všech národních operačních programů financovaných z Evropských strukturálních a investičních fondů (ESIF), které jsou v ČR v daném období implementovány. Analýza těchto programů nicméně uvádí poněkud odlišné výklady a přístupy k uplatňování tohoto principu napříč programy.

Integrovaný regionální operační program (IROP) například definuje udržitelný rozvoj jako rovnováhu mezi ekonomickým, sociálním a environmentálním pilířem. V rámci investování veřejných prostředků z programu tak má být kladen důraz především na udržitelný rozvoj území, ochranu životního prostředí, účinné a úsporné využívání zdrojů, opatření vedoucí ke zmírňování změny klimatu a poskytnutí podmínek pro odolnost proti katastrofám a předcházení rizikům (MMR, 2017, s. 169). Podobně v OP Praha - Pól růstu ČR se udržitelným rozvojem rozumí způsob rozvoje, který uvádí do souladu hospodářský a společenský pokrok s plnohodnotným zachováním životního prostředí pro další generace. U navržených projektů se tak sleduje ochrana životního prostředí, účinné využívání zdrojů, opatření ke zmírňování změny klimatu a přizpůsobení se této změně a odolnost vůči katastrofám a předcházení rizikům (Hlavní město Praha, 2017).

OP Podnikání a Inovace pro konkurenceschopnost (PIK) pojímá udržitelný rozvoj jako rozvoj, který umožňuje zlepšování životní úrovně a blahobytu lidí v mezích kapacity ekosystémů při zachování přírodních hodnot a biologické rozmanitosti pro současné a příští generace (MPO, 2015). V Programovém dokumentu je navíc ochrana životního prostředí vnímána jako stále větší konkurenční problém pro podniky, stejně tak jako prostředek k získávání nového potenciálu zisku a profilování podniku. Vzhledem k svému specifickému investičnímu zaměření OPPIK doporučuje potenciálním žadatelům, jejichž realizovaný projekt bude

vyžadovat územní nebo stavební řízení nebo se jedná o aktivitu s možným negativním dopadem na životní prostředí, seznámit se důkladně s relevantními platnými zákony ČR, případně konzultovat záměr projektu na odboru životního prostředí příslušného krajského úřadu či jiného příslušného orgánu veřejné správy, kde jim budou vysvětleny postupy posuzování vlivu na životní prostředí (MPO, 2018).

Rozpracovanější pojetí udržitelného rozvoje lze najít v Programovém dokumentu OP Doprava. Udržitelný rozvoj definuje shodně s dalšími resorty jako rozvoj, který uspokojuje potřeby současnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucím generacím naplňovat jejich vlastní potřeby, přičemž klade důraz na rovnováhu výše zmíněných tří pilířů udržitelného rozvoje – ekonomického (udržení vysoké a stabilní úrovně ekonomického růstu a zaměstnanosti), sociálního (sociální rozvoj respektující potřeby všech) a environmentálního (účinná ochrana ŽP a šetrné využívání přírodních zdrojů). OP Doprava tedy explicitně uznává, že udržitelný rozvoj nespočívá pouze v záležitostech ŽP, ale že je třeba rovněž naplnění ekonomických a sociálních potřeb (Ministerstvo dopravy, 2015). Hlavní zásady, které se program zavazuje respektovat, se nicméně vztahují striktně k oblasti životního prostředí:

- Dodržování zásady „znečišťovatel platí“
- Dodržování principu předběžné opatrnosti a prevence
- Minimalizace zdravotně škodlivých emisí
- Efektivní nakládání se zdroji
- Ochrana klimatu
- Biodiverzita a ochrana ekosystémů
- Odolnost proti katastrofám
- Udržitelný rozvoj v územním plánování
- Zohlednění environmentálních hledisek v rámci veřejných zakázek

Přístup OP Výzkum, vývoj a vzdělávání k naplňování horizontálního principu udržitelného rozvoje je podmíněn jeho zaměřením na zvýšení kvality vzdělávání, výzkumu a vývoje a spolupráci mezi jednotlivými aktéry. V projektech vzdělávání, výzkumu a vývoje tak klade důraz na rozvoj klíčových kompetencí pro udržitelný rozvoj, ochranu životního prostředí, účinné a úsporné využívání zdrojů, zajištění opatření vedoucích ke zmírnění změny klimatu a poskytnutí podmínek pro odolnost proti katastrofám a předcházení rizikům. Zodpovědný přístup k udržitelnému rozvoji je podporován nejen v rámci projektových záměrů a jejich následné realizace, ale zároveň i v průběhu celé implementace, např. upřednostňováním elektronické komunikace (MŠMT, 2017).

Obdobně autoři OP Zaměstnanost (OPZ) vnímají spíše nízký potenciál programu přispět k naplňování principu udržitelného rozvoje. Potenciální nepřímé pozitivní dopady projektů podporovaných z OPZ lze spatřovat zejména v oblasti podpory odborného vzdělávání pracovníků v sektorech šetrných k životnímu prostředí, ale i v případě podpory odborného vzdělávání sice v sektorech zatěžujících svojí činností životní prostředí, pokud však podporované vzdělávání přispěje k využití nových postupů a technologií, které jsou k životnímu prostředí šetrnější, než ty dosud využívané (MPSV, 2015).

V odlišné situaci se nachází OP Životní prostředí, který řeší otázky spojené s tímto pilířem udržitelného rozvoje jako své hlavní téma (raději než průřezově). Autoři programu však vnímají jeho významný příspěvek také v oblasti ostatních dvou pilířů; OPŽP konkrétně pomáhá nejen snižovat zdravotní rizika související s negativními faktory životního prostředí, ale podporuje i vznik nových pracovních míst, zavádění nových technologií a podporuje odvětví s vysokou mírou přidané hodnoty (MŽP). Programový dokument dále uvádí, že se program „opírá o soubor principů, z nichž nejvýznamnější je princip úcty k lidskému životu, přírodě a civilizačním a kulturním hodnotám. V souladu s principem pozitivní ekonomické stimulace by měl přispívat k tvorbě pozitivního ekonomického prostředí a stimulovat ekonomické i právní subjekty v oblasti životního prostředí k žádoucím aktivitám“ (p. 242).

Z výše uvedeného vyplývá, že se všechny operační programy bez rozdílu zavazují, že nepodpoří projekty, které by mohly mít negativní vliv na životní prostředí. Jedná se tedy o tzv. *do no harm approach*, kdy se poskytovatelé podpory ujistí, že nedojde k zhoršení podmínek životního prostředí. Výše citované programy se tak průřezově nijak konkrétně nezaměřují na zvyšování pozitivního dopadu na životní prostředí, tj. na stimulaci žadatelů k navrhování projektů, které nejen že nemají negativní dopad, ale také pozitivně přispívají k naplnění

principu udržitelného rozvoje. Některé programy, příp. jejich jednotlivé osy se samozřejmě zaměřují na životní prostředí tematicky, např. OPŽP a prioritní osa 2 v OP PPR, která je specificky zacílená na účinné využívání zdrojů a opatření ke zmírnění změny klimatu prostřednictvím podpory energetických úspor v rámci objektů a technických zařízení sloužících pro zajištění provozu městské veřejné a silniční dopravy, zvýšení využívání obnovitelných zdrojů energie, opatření pro preferenci veřejné dopravy a jiné. Je nicméně možné, že pokud by uvedené programy více incentivizovaly žadatele k formulaci projektů s průřezovým pozitivním dopadem napříč tematickými osami, mohl by tak být ve vyšší míře naplněn potenciál těchto programů přispět k udržitelnému rozvoji.

Dalším klíčovým poznatkem je fakt, že přestože (alespoň některé) operační programy definují udržitelný rozvoj jako kombinaci tří základních pilířů, ve fázi operacionalizace se zaměřují pouze na dopad podpořených intervencí na životní prostředí. Tento přístup je nicméně vcelku pochopitelný, jelikož další dva horizontální principy uplatňované ve výše zmíněných programech zahrnují rovnost žen a mužů a rovnost příležitostí a nediskriminaci, které ve významné míře pokrývají sociální pilíř udržitelného rozvoje (především sociální inkluzi) a mohou v některých ohledech zasahovat také do pilíře ekonomického.

2.3. *Evaluace udržitelného rozvoje*

Komplexnost tématu a neshoda na definici udržitelného rozvoje a příbuzných konceptů představuje významné překážky i pro evaluaci intervencí zaměřených na udržitelnost životního prostředí. Uitto (2014) shrnuje tyto obtíže, které se projevují především při snahách porovnat intervence a země/regiony mezi sebou, do čtyř hlavních kategorií:

1. rozdílné a často dlouhodobé časové horizonty
2. rozdíly ve škále/rozsahu intervencí
3. kvalita a důvěryhodnost dat
4. problém výzkumných designů, u nichž se jen obtížně určuje, do jaké míry politiky a programy v oblasti životního prostředí přispěly k vytyčeným cílům, tzv. *attribution problem*.

Rozdílné časové horizonty pro pozorování změn ve společenských a v přírodních systémech, stejně tak jako obvykle krátké politické a programové cykly, představují významné výzvy pro evaluátory intervencí v oblasti životního prostředí. Obdobný problém představuje i prostorový rozsah problémů životního prostředí, jako například klimatická změna nebo odlesňování, které obvykle nejsou kompatibilní s politickými administrativními celky, což stěžuje provádění evaluace na příslušné škále. Evaluátoři se také běžně potýkají s tím, že nejsou k dispozici data v dlouhých časových řadách, a to především na místní úrovni.

Byť Uitto (2014) nenabízí žádná hotová či snadná řešení na popsání potíže, zastává názor, že přesnost při hodnocení může být zvýšena prostřednictvím formulací teorií změny, které budou obsahovat kauzální hypotézy s explicitními předpoklady, a následného pozorování vůči výchozímu stavu (*baseline*) a klíčovými indikátory. Upozorňuje zároveň, že existují dostatečně silné argumenty pro to, aby se evaluace posunuly od hodnocení jednotlivých intervencí k více systémovému pohledu a staly se součástí diskuzí o celkové efektivnosti rozvoje. Picciotto (2007, cit v Uitto, 2014) argumentuje, že hlavní jednotkou evaluací by se místo projektů měly stát celé země, přičemž evaluace by měly využívat metrik odvozených z globální rozvojové agendy.

Uitto (2014) uzavírá tuto debatu tím, že obvykle nejkritičtějšími výsledky, které je potřeba vyhodnotit, jsou ty střednědobé (*intermediate outcomes*), tj. je třeba se posunout za úroveň výstupů a okamžitých výsledků. Připisování zásluh za celkový dopad na životní prostředí nebo zlepšené životní podmínky lidí samotné intervenci bude stále velmi složité, nicméně dle autora by tato úroveň měla nadále sloužit jako konečné měřítko (*benchmark*), vůči němuž se evaluace budou provádět.

Vaessen a Todd (2008) uvádí několik koncepčních a metodologických problémů, které se běžně vyskytují při hodnocení dopadu environmentálních intervencí. Tyto problémy zahrnují nejasné vazby mezi jednotlivými projektovými činnostmi a širšími environmentálními cíli, komplexní povahou a dlouhou časovou působností procesů změny životního prostředí a nedostatek dat o výsledcích a dopadech projektů v oblasti biologické rozmanitosti. Uitto (2014) přidává prostorovou složitost problematiky životního prostředí, která překračuje hranice jurisdikcí a politických mandátů. Dále musí hodnotitelé čelit alespoň dvěma metodologickým otázkám souvisejícím s vymezením intervence a úrovní analýzy. Vymezení je komplikované, neboť intervence zaměřené na udržitelný rozvoj a životní prostředí se stávají složitějšími, nebo jsou zakotveny v širších programech nebo odvětvových přístupech. Spíše než vytváření jasně vymezeného přístupu, mnoho intervencí připomíná spíše otevřený systém, resp. sociální systém zakotvený ve větším společenském systému, v němž často není snadné určit, kde končí intervence a kde začíná okolní svět (Vaessen a Todd, 2008).

Druhá otázka se týká volby vhodné úrovně analýzy, aby bylo možné dospět k věrohodným závěrům. Zatímco projektová úroveň se může zdát jako přirozená volba vzhledem k tomu, že představuje základní administrativní jednotku, ve které jsou shromažďovány všechny výkonnostní údaje a výstupy, poskytuje málo informativní hodnoty, z hlediska skutečného dopadu celkového portfolia intervencí. Úroveň portfolia by sice byla vhodnější z hlediska politického rozhodování, přináší sebou nicméně řadu výzev, pokud jde o agregaci účinků jednotlivých intervencí, mj. stanovení atribuce resp. kontrola řady vnějších vlivů.

Tyto problémy a výzvy byly identifikovány v souvislosti s hodnocením intervencí, které se primárně tematicky zabývaly životním prostředím, i když byly případně začleněny do většího intervenčního balíčku. Lze tedy očekávat, že se budou obdobným způsobem vyskytovat i v případě hodnocení dopadu intervencí na životní prostředí a korespondující oblast udržitelného rozvoje coby průřezové (horizontální) téma. Ve skutečnosti je

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Úřad vlády České republiky

pravděpodobné, že budou ještě dále znásobeny vzhledem k faktu, že takové intervence nebudou nezbytně obsahovat aktivity přímo zaměřené na podporu životního prostředí. Místo toho budou evaluace muset kromě rozhodování o rozsahu a úrovni analýzy rovněž adoptovat přístup outcome harvesting neočekávaných a nezamýšlených výsledků a dopadů na tak široké téma, jakým je životní prostředí.

2.4. Způsoby měření udržitelného rozvoje

Od počátků diskuze o udržitelném rozvoji byl kladen jasný důraz na informace a zejména kvantitativní ukazatele. Již Agenda 21 (kapitola 40) vyzývala k přijetí ukazatelů, které ukáží, zda dochází k tvorbě udržitelnějšího světa (Hák a kol., 2016). Od té doby bylo adoptováno nesčetné množství indikátorů, sad indikátorů a dashboardů, složených (složené a agregované) ukazatelů a indexů. Navzdory významnému úsilí mnoha národních a mezinárodních organizací a vlád - včetně dlouhodobých programů, jako je například *Beyond GDP*² Evropské komise a *Measuring the Progress of Societies* od OECD,³ neexistuje teoretický konsensus o tom, jak měřit současnou míru blahobytu a udržitelnosti.

Vzhledem ke komplexnosti problémů životního prostředí nastíněných výše Rowe (2012) navrhl přístup založený na systému dvou evaluandů, který bere v úvahu různé časové a prostorové rámce lidského a přírodního systému. Tento dvousystémový přístup hodnotí složité interakce mezi lidskými a přírodními systémy v různých prostorových, časových a organizačních měřítkách, stejně jako různé lidské zájmy a kultury a jejich různé využití a hodnocení přírodních zdrojů. Evaluace založená na dvousystémovém přístupu čelí některým velmi specifickým obtížím a vyžaduje určité úpravy běžně používaných evaluačních metod. Rowe (2012:387) je shrnuje do následujících čtyř bodů:

- srovnání s alternativou vyžaduje kontrolní nebo srovnávací skupinu, která bude spárována s oběma systémy,
- atribuce efektu hodnocené intervenci musí zvážit širokou škálu různorodých kontextuálních faktorů a faktorů relevantních vůči dané intervenci,
- úsudky o celkové hodnotě intervence mohou být komplikované a etika a standardy pro usuzování o celkové hodnotě přinejmenším ambivalentní,
- čas a geografické vymezení obou systémů se liší jak konceptuálně tak prakticky.

Uitto (2014) argumentuje, že je zapotřebí **systematického hodnocení**, které umožní zjistit, jaké přístupy jsou nejefektivnější a nejúčinnější z hlediska nákladů a přínosů pro hodnocení environmentálních procesů, jako je zmírňování změny klimatu a přizpůsobení se změně klimatu. Tento přístup je nicméně podmíněn schopností akumulovat dostatečný soubor hodnotících důkazů (které momentálně nejsou k dispozici), který by umožnil syntézu dobré praxe a poznatků ze zkušenosti. Mallett a kol. (2012) uznávají, že systematické rešerše mají potenciál být nástrojem na posílení a prosazování tvorby politik založených na důkazech, nicméně varují, že tento přístup sebou zároveň přináší četné překážky, které souvisí s dostupností a kvalitou studií, stejně jako s různou mírou informací dostupných o metodologických postupech těchto studií.

Ekins a Medhurst (2006) doporučují aplikaci **modelu čtyř kapitálů** pro hodnocení příspěvku sociálních a infrastrukturních programů k udržitelnému rozvoji. Ve svém návrhu vycházejí z předpokladu, že udržitelný rozvoj zahrnuje poskytování služeb a výhod, které zvyšují blahobyt lidí bez toho, aby způsobily pokles kapitálových zásob na jednoho obyvatele. Spíše než úzký koncept kapitálu odvozeného z ekonomie, který označuje vyráběné zboží, které dále produkuje nebo usnadňuje produkci jiných výrobků a služeb (tj. *vyrobený kapitál*), Ekins a Medhurst do svého modelu zahrnují také další zdroje pozitivních přínosů pro lidské blaho, zejména kvalitu lidských zdrojů (*lidský kapitál*), síť, prostřednictvím níž dochází k organizaci práce (*sociální kapitál*) a přírodních zdroje a životního prostředí, které poskytují vstupy do ekonomického procesu a udržují existenci života na zemi (*přírodní kapitál*).

Udržitelný rozvoj ve svém širším pojetí úzce souvisí s tímto modelem čtyř kapitálů; naplňování lidských potřeb a zvyšování kvality života (prostřednictvím spotřeby, uspokojující práce, dobrého zdraví, smysluplných interpersonálních vztahů a dobře fungujících sociálních institucí a celé řady ekologických výrobků a služeb) lze považovat za výsledky uskutečněných toků kapitálových zásob. Aby bylo možné tohoto dosahovat udržitelným způsobem, je nezbytné, aby tyto kapitálové zásoby byly udržovány na stejné úrovni, příp. postupně navyšovány (Ekins et al., 2008:66).

² http://ec.europa.eu/environment/beyond_gdp/index_en.html

³ <http://www.oecd.org/statistics/measuring-well-being-and-progress.htm>

2.4.1. Hodnocení udržitelnosti měst

Zatímco tradičně se o udržitelném rozvoji smýšlelo spíše v termínech rozsáhlých a postupně ubývajících ekosystémů, těžby nerostného bohatství a znečištěných vod, v poslední dekádě významně ožila debata o udržitelných městech. Výzvy udržitelného rozvoje se však stále přesvědčivěji prezentují právě ve městech, protože vysoká a nadále narůstající míra urbanizace a související zabírání půdy sebou přináší negativní vlivy na životní prostředí, stejně tak jako na samotné obyvatele měst (Frantzeskaki a Kabisch, 2016). Některými z těchto vlivů jsou například zvyšující se hluk, znečištění ovzduší, nebo úbytek zelených ploch ve městech. Města se tak v narůstající míře budou muset zaměřit na udržitelný rozvoj a nalézt formy, jak čelit těmto výzvám. Níže je proto uvedeno několik přístupů, které posuzují udržitelnost měst na základě klíčových indikátorů.

Cílem projektu Indikátory udržitelných měst bylo poskytnout aktérům místní správy a dalším zainteresovaným stranám stručného průvodce nejlepšími v současnosti dostupnými nástroji a ukazateli pro sledování udržitelnosti měst. Projekt tak reagoval na širokou škálu různých indikátorů a nástrojů, které byly v poslední době vyvinuty a testovány v různých městech různými organizacemi a výzkumnými skupinami a snažil se přiblížit vhodné nástroje a zároveň zdůraznit propojení environmentální dimenze udržitelného rozvoje se společenskou, ekonomickou a veřejnou správou.

Ukazatele udržitelných měst v pojetí programu *Věda pro environmentální politiku* Evropské komise jsou nástroje, které umožňují urbanistům, představitelům měst a politikům odhadnout sociálně-ekonomické a environmentální dopady aktuálních urbanistických projektů, infrastruktury, politik, systémů nakládání s odpady, znečištění a přístupu ke službám ze strany občanů. Indikátory umožňují diagnostiku problémů a tlaků, a tím i identifikaci oblastí, které by významně získaly z řešení založených na řádné správě a vědecky podložených intervencích. Zároveň umožňují městům sledovat úspěšnost a dopad intervencí zaměřených na udržitelnost (Evropská komise, 2015).

Životní koloběh města je v pojetí projektu přirovnáván k metabolismu živočichů. Města potřebují energii, materiály, vodu a živiny k tomu, aby poskytovala obživu a přístřeší svým obyvatelům, produkovala služby a zboží, rostla a odstraňovala odpady a znečištění. Stejně tak jako metabolismus živočichů je výsledkem spolupráce mezi mozky, orgány a enzymy, metabolismus města je usnadňován politikami řízení města, infrastrukturou a občany (Kennedy, Cuddihy a Engel-Yan, 2007, cit. v Evropská komise, 2015). Projekt zároveň vychází z předpokladu, že k vytvoření udržitelného městského prostředí je zapotřebí měřit a hodnotit politiky, infrastrukturu, socio-ekonomické faktory, využití zdrojů, emise a jakékoli další procesy, které přispívají k metabolismu města, prosperitě a kvalitě života a zároveň z nich získávají.

Za nejvhodnější kritérium výběru rámce pro hodnocení těchto aspektů městského života považují autoři účel, za kterým byl takový rámec nebo nástroj vytvořen. Rozlišují přitom tři základní kategorie – vysvětlující nástroje (*explanatory tools*), pilotní nástroje (*pilot tools*) a nástroje pro zhodnocení výkonu (*performance assessment tools*). Vzhledem k účelu metodiky zhodnotit již proběhlé projekty se následující text zaměřuje především na přístupy k hodnocení, které spadají do skupiny pro zhodnocení výkonu.

Global City Indicators Facility.⁴ Jedná se o standardizovaný soubor indikátorů, který umožňuje hodnocení výkonnosti v mezinárodním měřítku. Nástroj pokrývá všechny aspekty městského života, s důrazem na ekonomické a sociální opatření udržitelnosti. Neměří nicméně znečišťování nebo kvalitu ovzduší a věnuje pouze nízkou pozornost obnovitelným zdrojům energie. Nástroj se velmi dobře ujal a v současnosti ho využívají stovky měst; jeho nejvýraznější předností je snadnost implementace.

Ukazatele pro udržitelný rozvoj.⁵ Tento projekt začal s případovými studiemi několika mezinárodních měst různé velikosti, na základě nichž pak byly vybrány indikátory, které se ukázaly být společné alespoň pro několik měst, a zároveň byly srozumitelné, snadné na implementaci a pokrývaly několik souvisejících udržitelných cílů. Jak ukazuje Tabulka 1, indikátory pokrývají širokou škálu udržitelných cílů, velmi málo pozornosti je však věnováno zdraví a veřejné správě.

⁴ <http://www.cityindicators.org/>

⁵ http://www.mayorsinnovation.org/images/uploads/pdf/2_-_International_Case_Studies.pdf

Tabulka 1: Seznam ukazatelů Sustainable Cities International

Sektor	Indikátor	Způsoby měření
Ekonomie	Míra nezaměstnanosti/práce	Míra zaměstnanosti/podzaměstnanosti/nezaměstnanosti; procento zelených pracovních míst v místní ekonomice; průměrné odborné vzdělání pracovní síly (v letech)
	Ekonomický růst	Roční tempo růstu HDP; Roční tempo růstu HNP; Čisté sazby růstu exportu (% nárůst celkového vývozu země minus hodnota jeho celkového dovozu ročně; přímé zahraniční investice (nárůst kapitálu/výdělku z uvedených PZI za rok)
Životní prostředí	Zelená prostranství	Procento chráněných oblastí/nádrží/vodních cest/parků ve vztahu k celkové rozloze; procento stromů ve městě ve vztahu k území města a/nebo velikosti populace
	Snižování skleníkových plynů/energetická účinnost	Celkové množství emisí skleníkových plynů na město a na jednoho obyvatele; Procento celkové energie spotřebované ve městě, která pochází z obnovitelných zdrojů
	Mobilita	Rozdělení dopravních režimů (procentní podíl jednotlivých druhů dopravy, např. soukromá, veřejná, jízdní kola, chodci); Průměrná doba dojíždění a náklady na dojíždění
	Kvalita/dostupnost vody	Celkové množství dostupné vody; index/skóre kvality vody; Podíl obyvatel s přístupem k adekvátní a bezpečné pitné vodě
	Kvalita vzduchu	Hladiny částic (PM10 - mg/m3); Úrovně částice (PM2,5 - mg/m3)
	Odpad/znovuvyužití/recyklace	Míra recyklace (podíl z veškerého odpadu, který byl odkloněn z toku odpadu); Objem vygenerovaného pevného odpadu
Společnost	Kompletní čtvrtě/kompaktní město	Přístup ke službám v blízkém okolí; Míra kriminality; Míra rozdělení příjmů a nerovnosti
	Bydlení	Procento sociálního/cenově dostupného/prioritního bydlení; Členění sektoru bydlení podle druhu nemovitosti (obsazený vlastníkem/pronájem, jediný obyvatel/páry/rodiny/vícegenerační atd.)
	Kvalita veřejných prostranství	Procento vozovek v dobrém stavu; Procento zeleně (veřejné parky) ve vztahu k území města a/nebo velikosti populace
	Vzdělání	Počet škol s programy ekologické výchovy; Míra gramotnosti dospělých
	Kanalizace	Procento obyvatel s přístupem k efektivní infrastruktuře čistíren odpadních vod
	Zdraví	Úmrtnost/délka života; Procento obyvatel s přístupem ke zdravotnickým službám

Dalším přístupem k hodnocení udržitelných komunit je *Systém hodnocení komunit STAR* (Sustainability Tools for Assessing and Rating).⁶ STAR je sada nástrojů vyvinutá pro vedoucí komunit v USA za účelem posouzení udržitelnosti těchto komunit, stanovení budoucích cílů a měření pokroku směrem k těmto cílům. Ukazatele systému STAR byly vyvinuty v průběhu času řadou technických poradních výborů a měly by být i nadále podle potřeby upravovány. Tento nástroj zahrnuje ekonomické, ekologické a sociální aspekty udržitelnosti a skládá se z několika cílů a způsobů hodnocení. Výrazně se zaměřuje na blahobyt lidí a kvalitu života, mnohem méně pak na oblast nakládání s odpady a dopravu.

⁶ <http://www.starcommunities.org/>

3. Metodika posuzování potencionálního dopadu projektů na udržitelný rozvoj

Cílem výše uvedeného textu bylo zmapování současných přístupů ke konceptu udržitelného rozvoje v kontextu globální rozvojové agendy OSN (Agenda 2030) a více specificky v kontextu ESIF. Toto konceptuální zmapování a vymezení bylo nezbytné pro uchopení udržitelného rozvoje coby horizontálního principu v oblasti intervencí rozvoje. Rozvoj je zde pojímán obecně jako soubor politik, iniciativ a aktivit zaměřených na sociálně-ekonomický rozvoj. Vzhledem ke kontextu ESIF je tento rozvoj vztahován na podmínky společnosti a zemí, které patří do skupiny tzv. rozvinutých zemí, resp. ekonomik s vysokými příjmy (*high-income economies* dle klasifikace Světové banky)⁷ a nikoli rozvoj ve smyslu mezinárodního rozvoje a mezinárodní rozvojové pomoci nejchudším zemím světa.

Současná debata o udržitelném rozvoji je celosvětově beze sporu motivována Agendou 2030 a souborem 17 cílů udržitelného rozvoje (SDGs). Rozsah této agendy a široké rozpětí SDGs indikuje šíři konceptu udržitelného rozvoje, která se v posledních desetiletích posunula od úzkého zaměření na životní prostředí ke konceptu, který zahrnuje prakticky všechny oblasti lidských aktivit a koncepty sociálního a ekonomického rázu, jako např. sociální inkluze a snižování nerovností. Tento konceptuální vývoj mj. reaguje na poznání, že samotný ekonomický růst není nezbytně efektivním řešením společenských problémů, jakými jsou chudoba a vyloučení (a naopak je může dále zhoršit). Zatímco celosvětově uznávané pojetí udržitelného rozvoje coby vyvažování tří základních pilířů – ekonomického, společenského a životního prostředí zaujímá spíše optimistický pohled a hlásá, že lze dosahovat dalšího ekonomického a společenského rozvoje, aniž by docházelo k přílišnému nadvyužívání přírodních zdrojů, dle kritiků tohoto přístupu lze udržitelného rozvoje dosáhnout pouze tehdy, budou-li stanoveny a vynuceny limity lidské činnosti, tj. raději než usilovat o další ekonomický růst, je třeba moderovat současný rozsah lidské činnosti a její dopad na poptávku po přírodních zdrojích, stejně tak jako její negativní vliv na důležité ekosystémy.

Jedna z kapitol předchozího textu se zabývá pojetím udržitelného rozvoje v EU, ČR a specificky v jednotlivých operačních programech financovaných z ESIF. Zatímco konceptuálně se prakticky všechny úrovně hlásí k udržitelnému rozvoji coby rozvoji, který uspokojuje potřeby současnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucím generacím naplňovat jejich vlastní potřeby, přičemž klade důraz na rovnováhu výše zmíněných tří pilířů udržitelného rozvoje – ekonomického (udržení vysoké a stabilní úrovně ekonomického růstu a zaměstnanosti), sociálního (sociální rozvoj respektující potřeby všech) a environmentálního (účinná ochrana ŽP a šetrné využívání přírodních zdrojů), na implementační úrovni jednotlivých programů – např. z hlediska požadavků kladených na žadatele a jednotlivé předložené projekty – je patrné významné (a často exkluzivní) zaměření pouze na pilíř životního prostředí.

Tímto směrem se tak ve větší míře ubírala i tvorba metodiky pro hodnocení potenciálního dopadu projektů podpořených z ESIF na udržitelný rozvoj ČR. Metodika konceptuálně vychází z tohoto working paperu, a to především s ohledem na konceptualizaci udržitelného rozvoje z pohledu životního prostředí a jeho operacionalizaci do jednotlivých dimenzí a subdimenzí, které je třeba v tomto ohledu hodnotit a kde dopad (pozitivní nebo negativní) může být významný. V neposlední řadě však provedená rešerše pramenů sloužila také k informování tvorby indikátorů, které tvoří nejpodstatnější část samotné metodiky. V důsledku předložený přístup definuje tři široké kategorie (dimenze) udržitelného rozvoje – environmentální dopady (tj. specifické dopady na oblasti, jako je biodiverzita, vodní toky, znečištění ovzduší atp.), řádná správa životního prostředí (*environmental governance*) a sociální inkluze.

Tvorba metodiky dále zohlednila fakt, že v programech ESIF se sleduje řada indikátorů z tzv. Národního číselníku indikátorů (NČI). Vedle tvorby vlastních indikátorů, které odráží současnou dobrou praxi a smýšlení o udržitelném rozvoji na mezinárodní úrovni tak k jednotlivým specifikovaným dimenzím byly přiřazeny i vhodné indikátory právě z NČI. Pro větší přehlednost byly původní indikátory přejmenovány na hodnotící kritéria s vlastním způsobem kódování, zatímco NČI byly zachovány coby indikátory s jejich zavedenou identifikací.

Dalším klíčovým aspektem, který ovlivnil výslednou formu metodiky, je její využití coby nástroje pro ex-ante hodnocení projektů, tj. její pomocí se bude posuzovat potencionální vliv předložených projektů na specifické dimenze udržitelného rozvoje. Ex-ante hodnocení dovoluje obvykle pouze odhad výsledného efektu na

⁷ <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>

jednotlivé dimenze životního prostředí, příp. sociální inkluze, tj. není možné dopředu s přesností určit, příp. kvantitativně vyčíslit zamýšlené efekty, obzvlášť pokud se jedná o horizontální princip, který není primárním záměrem předloženého projektu. Z toho důvodu se tak metodika zaměřuje na hodnotící kritéria a na zhodnocení míry odhadovaného efektu dle stanovené škály, raději než na precizní zhodnocení skutečného efektu.

Metodika se skládá z manuálu k použití, matice, která přehledně uvádí jednotlivé dimenze, subdimenze, příslušná hodnotící kritéria a indikátory NČI, a excelového záznamového archu, do nějž se provádí specifické hodnocení. Zatímco manuál popisuje konkrétní postup a jednotlivé kroky hodnocení tohoto horizontálního principu, záznamový arch je naprogramován tak, aby intuitivně a interaktivně napomáhal hodnotiteli toto hodnocení provést. Obsahuje přednastavené seznamy relevantních indikátorů a kritérií, hodnotící škálu a (dle potřeby) vysvětlivky. Automatickým výstupem zaneseného hodnocení je typizovaný grafický výstup, který může být snadno přenesen do jiného formátu a použit k reportování a dalším účelům.

Použité zdroje

Axelsson, R., Angelstam, P., Elbakidze, M., Stryamets, N., Johansson, K.-E., 2011. Sustainable development and sustainability: landscape approach as a practical interpretation of principles and implementation concepts. *Journal of Landscape Ecology* 4, 5-30. <https://doi.org/10.2478/v10285-012-0040-1>.

Biermann, F. (2004). *Global Environmental Governance. Conceptualization and Examples*. Global Governance Working Paper 12 (November 2004). <http://www.glogov.org/images/doc/WP12.pdf>

Bodin, Ö., Robins, G., McAllister, R. R. J., Guerrero, A. M., Crona, B., Tengö, M. a Lubell, M. (2016). Theorizing benefits and constraints in collaborative environmental governance: a transdisciplinary social-ecological network approach for empirical investigations. *Ecology and Society* 21(1), 40. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-08368-210140>

Brugere, C. (2015). Mainstreaming gender in transboundary natural resources projects – the experience of the Bay of Bengal Large Marine Ecosystem (BOBLME) project. *Environmental Development* 11, 84-97. <http://dx.doi.org/10.1016/j.envdev.2014.05.003>

Cobbinah, P.B., Erdiaw-Kwasie, M.O. a Amoateng, P. (2015). Rethinking sustainable development within the framework of poverty and urbanisation in developing countries. *Environmental Development* 13, 18-32. <http://dx.doi.org/10.1016/j.envdev.2014.11.001>

Ellis, K., Cambray, A. a Lemma, A. (2013). *Drivers and Challenges for Climate Compatible Development*. http://cdkn.org/wp-content/uploads/2013/02/CDKN_Working_Paper-Climate-Compatible_Development_final.pdf

Ekings, P., Dresner, S. and Dahlström, K. (2008). The Four-Capital Method of Sustainable Development Evaluation. *European Environment* 18, 63-80. DOI: 10.1002/eet.471.

Ekings, P. and Medhurst, J. (2006). The European Structural Funds and Sustainable Development. A Methodology and Indicator Framework for Evaluation. *Evaluation* 12(4): 474 – 495. DOI: 10.1177/1356389006071294

Evropská komise. (2015). *Science for Environment Policy. In-depth Report: Indicators for sustainable cities*. Issue 12. Brusel: Evropská unie. http://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/indicators_for_sustainable_cities_IR12_en.pdf

Franklin, A. a Blyton, P. (2011). Sustainability Research: An Introduction. In Franklin, A. A Blyton, P. (Ed.), *Researching Sustainability. A guide to Social Science Methods, Practice and Engagement* (3-16). Abingdon, Oxon: Earthscan.

Frantzeskaki, N. a Kabisch, N. (2016). Designing a knowledge co-production operating space for urban environmental governance—Lessons from Rotterdam, Netherlands and Berlin, Germany. *Environmental Science & Policy* 62, 90–98. <http://dx.doi.org/10.1016/j.envsci.2016.01.010>

Good Stuff International. (2016). *A list of global environmental indicators*. <http://goodstuffinternational.com/index.php/en/component/content/article/41-research-and-education/water-and-environment/68-a-list-of-global-environmental-indicators?Itemid=101>

Hák, T., Janoušková, S. a Moldan, B. (2016). Sustainable Development Goals: A need for relevant indicators. *Ecological Indicators* 60, 565–573. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2015.08.003>

Hambrey, J. (2017). *The 2030 Agenda and the Sustainable Development Goals: The Challenges for Aquaculture Development and Management*. FAO: Rome, Italy. <http://www.fao.org/3/a-i7808e.pdf>

Hammond, A., Adriaanse, A., Rodenburg, E., Bryant, D. a Woodward, R. (1995). *Environmental Indicators: A Systematic Approach to Measuring and Reporting on Environmental Policy Performance in the Context of Sustainable Development*. World Resources Institute. http://pdf.wri.org/environmentalindicators_bw.pdf

Holden, E., Lunnerud, K. a Banister, D. (2016). The Imperatives of Sustainable Development. *Sustainable Development* 25(3), 213–226. DOI: 10.1002/sd.1647.

Hopwood, A., Unerman, J. a Fries, J. (2010). Introduction to the Accounting for Sustainability Case Studies. In Hopwood, A., Unerman, J. a Fries, J. (Ed.), *Accounting for Sustainability. Practical Insights* (1-28). London, UK: Earthscan.

IPCC. (2007). *IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007*. Climate Change 2007: Working Group II: Impacts, Adaptation and Vulnerability. https://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg2/en/ch7s7-7.html

Irish Aid. (2007). *Environment and Gender Equality*. Irish Aid Environment Keysheet 13. <https://www.irishaid.ie/media/irishaid/allwebsitesmedia/20newsandpublications/publicationpdfsenglish/environment-keysheet-13-gender-equality.pdf>

IUCN. (2014). *Environmental governance*. https://www.iucn.org/about/work/programmes/environmental_law/elp_work/elp_work_issues/elp_work_governance/

Jones, C., Munday, M. a Roche, N. (2007). *A regional index of sustainable economic welfare: a policy-useful approach for monitoring progress towards sustainable development*. Paper for ERS Conference, Paris, August

2007. http://www.ekf.vsb.cz/export/sites/ekf/projekty/cs/weby/esf-0116/databaze-prispevku/clanky_ERSA_2007/33.pdf
- Kenter, D. R., Schwoob, M.-H., Baethgen, W. E., Bervejillo, J. E., Carriquiry, M., Dobermann, A., Ferraro, F., Lanfranco, B., Mondelli, M., Penengo, C., Saldias, R., Silva, M. E., Soares de Lima, J. M. (2016). Translating the Sustainable Development Goals into action: A participatory backcasting approach for developing national agricultural transformation pathways. *Global Food Security* 10, 71–79. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gfs.2016.08.002>
- Ledant, J.-P., Schuh, B., Tordy, J., Gruev, K. A Beck, M. (2016). *Evaluation of the Environment Policy of the Austrian Development Cooperation and its implementation by the main ODA Actors 2007–2014 Final Report. Volume 2 Annexes.* Vienna: ADA. http://www.entwicklung.at/uploads/media/Evaluation_Environment_Policy_Annexes_01.pdf
- Mallett, R., Hagen-Zanker, J., Slater, R. and Duvendack, M. (2012). The benefits and challenges of using systematic reviews in international development research. *Journal of Development Effectiveness* 4(3), 445-455. DOI:10.1080/19439342.2012.711342.
- Mitchell, T. a Maxwell, S. (2010). *Defining climate compatible development.* Climate and Development Knowledge Network Policy brief. November 2010. <http://cdkn.org/wp-content/uploads/2010/11/CDKN-CCD-DIGI-MASTER.pdf>
- MMR. (n.d.). *Evropské strukturální a investiční fondy. Horizontální priority.* <http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Fondy-EU/Informace-o-fondech-EU/Horizontalni-priority>
- MPO. (2018). *Pravidla pro žadatele a příjemce z Operačního programu Podnikání a inovace pro konkurenceschopnost. Obecná část.* <https://www.agentura-api.org/wp-content/uploads/2018/01/Pp%C5%BDP-obecn%C3%A1-%C4%8D%C3%A1st-%C4%8Distopis-15.1.2018.pdf>
- MPO. (2015). *Operační program Podnikání a inovace pro konkurenceschopnost 2014 – 2020.* <http://www.strukturalni-fondy.cz/getmedia/4e78c40e-a983-4208-8ecf-5edee06936e0/OPPIK.pdf?ext=.pdf>
- MPSV. (2015). *Operační program zaměstnanost 2014-2020.* https://www.esfcr.cz/detail-clanku/-/asset_publisher/BBFAoaudKGfE/content/op-zamestnanost-2014-2020
- MŠMT. (2017). *Pravidla pro žadatele a příjemce obecná část. Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání Programové období 2014–2020.* <http://www.msmt.cz/strukturalni-fondy-1/pravidla-pro-zadatele-a-prijemce>
- Organization of American States. (1978). The evaluation and display of environmental impacts of river basin development projects. In: *Environmental Quality and River Basin Development: A Model for Integrated Analysis and Planning.* <https://www.oas.org/dsd/publications/Unit/oea71e/ch05.htm>
- OECD. (2013). *Putting Green Growth at the Heart of Development.* Summary for Policymakers. http://www.oecd.org/dac/environment-development/Putting%20Green%20Growth%20at%20the%20Heart%20of%20Development_Summary%20For%20Policymakers.pdf
- OECD. (2012). *OECD Environmental Outlook to 2050.* OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264122246-en>
- OECD. (2008). *Key Environmental Indicators.* Paris: OECD. <https://www.oecd.org/env/indicators-modelling-outlooks/37551205.pdf>
- OECD. (n.d.). *Global and local environmental sustainability, development and growth.* OECD and Post-2015 Reflections. Element 4, Paper 1. <http://www.oecd.org/dac/environment-development/FINAL%20POST-2015%20global%20and%20local%20environmental%20sustainability.pdf>
- Olawumi, T. O. a Chan, D. W. M. (2018). A scientometric review of global research on sustainability and sustainable development. *Journal of Cleaner Production* 183, 231-250. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.02.162>
- OSN. (2015). *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development.* <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
- Punkari, M., Fuentes, M., White, P., Rajalahti, R. a Pehu, E. (2007). *Social and Environmental Sustainability of Agriculture and Rural Development Investments: A Monitoring and Evaluation Toolkit.* Agriculture and Rural Development Discussion Paper 31. <http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/ESmetoolkit.pdf>
- Rishi, P. Moghe, S. a Upadhyay, B.K. (2008). Analysis of hierarchy of needs and motivational strategies for eco-development planning in two national parks of India. *Resources, Conservation and Recycling* 52, 707–718.
- Rowe, A. (2012). Evaluation of Natural Resource Interventions. *American Journal of Evaluation* 33(3) 384-394. DOI: 10.1177/1098214012440026
- Světová banka. (2012). *Linking Gender, Environment, and Poverty for Sustainable Development: A Synthesis Report on Ethiopia and Ghana.* Report no. P125713. <http://siteresources.worldbank.org/EXTSOCIALDEVELOPMENT/Resources/244362-1164107274725/Gender-Environment-Poverty-web.pdf>

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Úřad vlády České republiky

- Světová banka. (2009). Environmental Governance. Policy brief 51753. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2009/11/23/000334955_20091123041103/Rendered/PDF/517530BRI0P1061ronmental1Governance.pdf
- Sustainable Cities International. (2012). *Indicators for Sustainability. How cities are monitoring and evaluating their success.* http://www.mayorsinnovation.org/images/uploads/pdf/2_-_International_Case_Studies.pdf
- Sustainable Development Knowledge Platform. (n.d.). *Sustainable Development Goals.* <https://sustainabledevelopment.un.org/sdgs>
- Sutton, P. W. (2004). *Nature, Environment and Society.* New York, NY: Palgrave Macmillian.
- Uitto, J.I. (2014). Evaluating environment and development: Lessons from international cooperation. *Evaluation* 20(1), 44-57. doi: 10.1177/1356389013517443
- UNDP. (2010). *Gender, Climate Change and Community-based adaptation.* A guidebook for Designing and Implementing Gender-sensitive Community-based adaptation Programmes and Projects. [http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/environment-energy/www-ee-library/climate-change/gender-climate-change-and-community-based-adaptation-guidebook-/Gender%20Climate%20Change%20and%20Community%20Based%20Adaptation%20\(2\).pdf](http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/environment-energy/www-ee-library/climate-change/gender-climate-change-and-community-based-adaptation-guidebook-/Gender%20Climate%20Change%20and%20Community%20Based%20Adaptation%20(2).pdf)
- UNEP. (2013). *Embedding the Environment in Sustainable Development Goals.* UNEP Post-2015 Discussion Paper 1. United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi. <http://www.unep.org/pdf/embedding-environments-in-SDGs-v2.pdf>
- UNEP. (2013b). *UNEP Year Book 2013. Emerging Issues in Our Global Environment.* Nairobi, Kenya: UNEP. http://www.unep.org/pdf/uyb_2013_new.pdf
- UNEP. (2012). *UNEP Year Book 2012. Emerging Issues in Our Global Environment.* Nairobi, Kenya: UNEP. http://www.unep.org/yearbook/2012/pdfs/UYB_2012_FULLREPORT.pdf
- Úřad vlády. (2016). *Strategický rámec. Česká republika 2030.* https://www.vlada.cz/assets/ppov/udrzitelny-rozvoj/CR-2030/CR-2030_Navrhova-cast_final-k-MPR_30-11-2016.pdf
- Vaessen, J. a Todd, D. (2008). Methodological challenges of evaluating the impact of the Global Environment Facility's biodiversity program. *Evaluation and Program Planning* 31, 231– 240. doi:10.1016/j.evalprogplan.2008.03.002
- Withagen, C. a Smulders, S. (2012). Green Growth. Lessons from Growth Theory. Policy Research Working Paper 6230. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2012/10/16/000158349_20121016140010/Rendered/PDF/wps6230.pdf